

Ўн еттинчи аср бошларига келиб, Европанинг ҳеч бир давлати мохов касаллигига қарши кураш борасида Венеция мамлақати қаби чора-тадбирларни қўлламаган эди.

Бу ерда тозалик ва тартиб-интизомни сақлаш масаласида катъий қоидаларга амал қилинарди. Махсус идоралар мамлақатга келувчи ҳар бир кемани назорат қиларди. Яъни, Европа бўйича дастлабки карантин тадбирлари ана шу ерда жорий этилган эди. Барибир қўрилган барча зарур чораларга қарамай, шаҳарни фалокат қанғалидан омон сақлашнинг иложи бўлмади: кора ажал Венеция бўйлаб яна қайтадан бош қўтарди. У дахшатли даражадаги кўргиликларни юзага келтирди.

КЎК ЛАГУНА СОХИЛИДАГИ ШАҲАР

Венеция XVII асрнинг илк босқичида гуллаб-яшнади. Ўз бойликларини ён-атрофига марок билан намоёиш эта бошлади. Аммо бойваччаларнинг мухташам ва салобатли қасру қононалари қаторида бошқа бир Венеция яшарди. Бу оддий ва турли тоифадаги қашшоқ меҳнатқаш халқдан иборат шаҳар аҳли эди.

Шаҳарнинг қатта қисми кичик-кичик қўчма иморатлардан иборат бўлиб, у ерда асосан, тикувчилар, бўёқчилар, шам тайёрловчи усталар, пайвандчилар, арик-зовур тозаловчилар, қунбай ишловчилар ва гадойлар турмуш кечирарди.

Портда эса ҳамиша қўплаб денгизчилар, савдогарлар ва зиёратчилар тўхтаб ўтишарди. Негаки Венеция Шарқ ва Африка минтақаларига олиб боровчи дарвоза ҳисобланарди.

Майдонлар ва қатта-кичик чорраха йўлларда субҳи содиқдан то вақти хуфтонга қадар одам оёғи тинмасди. Бу ерларнинг ҳар қадамида қачвон ёпинган турк мусулмонларини, иудей динига сизгинувчи қавмларни, араб савдогарларини ва кора танли мавронгодолерларни учратиш мумкин эди. Дунёнинг барча қитъаларидан Европага илк бор ташриф буюрган тижорат аҳли ва саёҳатчилар энг аввало Венецияга қадам қўйишарди. Бу ерда бутун Ев Чунки Шимолий Италияда Мантун шаҳри учун уруш қетаётгани. Айнан ана шу жойда мохов касаллиги тарқалди...

1630 йилнинг 8 июнида Венецияга Мантундан шу юрт герцогининг бир гуруҳ элчилари қелишади.

Улар билан биргаликда шаҳарга юқумли микроблар қириб қелади.

Мохов касаллиги Венецияга тез-тез "меҳмон" бўлиб турарди. Биргина 1348 йилдан 1575

йилга қадар бу шаҳарни 20 марта мазкур касаллик балоси исқанжага олган.

Касаллик таркатувчи омилларни бу мамлакат портига кўпинча улкан денгиз кемалари олиб келарди. Негаки уларнинг ичида хамиша кўплаб каламушлар учраб турган. Каламушлар сохилга чиқиб, бутун шаҳар бўйлаб таркаб кетишган. Ушбу кемирувчилар билан бирга келган бургалар одамларга ўтиб, касаллик чиқарувчи микробларни кенг таркатган.

Дастлаб бургалар каламушларни чаккан, улар кийналиб ўлгач, бошқасига ўтган. Сўнг одамларга хужум қилган. Шу тарика бутун бошли шаҳарни эпидемия қоплаб олган.

Венецияда каламушлар ўзларини жуда эркин ва бежавотир хис этишган. Улар Санто-Стефано ибодатхонаси, Сан-Марко майдони, Риалто тошкўприги теграси, Калледели-Армени номли арман мавзеси, Сан-Жоржо-де-Гречи деб аталувчи юнонлар тумани ва яхудийларга қарашли Гетто дахасида эмин-эркин чоғиб юришган.

Албанларнинг Кампо-Сан-Маурициоҳудуди, немис савдогарлари ховлиси ва Усманийлар салтанатининг тижоратчилари қўналгаси бўлган Фондако-деи-Турки каби қатор мавзеларда каламушлар инсонларнинг ажралмас мавжудотига айланиб қолганди...

Венеция фақат Шарк ва Гарб оралигидаги асосий йўллар кесишган нуктагина эмасди. Шу билан бирга, у ўзга ерликлар учун бошқа шаҳарларга нисбатан анча эркинлик берилган макон ҳам эди. Хорижликларга ҳатто бу ерда ўз ибодатхоналарини қуришга ҳам руҳсат берилганди. Мазкур ўлка юнонлар энг кўп бўлган ҳудудлардан бири эди. Улар Венецияга Х асрданок ўрнашиб олишганди.

1453 йили Константинопол турклар томонидан босиб олинганидан кейин бу ердаги юнонлар жамоаси 10000 нафардан ҳам ошиб кетганди. 1514 йили венециялик юнонлар ўз миллий проваслав ибодат-хоналари —Сан-Жоржо-деи-Гречини қуриш учун ижозат олишга муваффақ бўлдилар. Арманлар ҳам Венецияга жуда қадимдан ўрнашиб олишганди. Уларнинг Санта-Кроче номли ибодатхонасига 1496 йилда асос солинган. 1228 йилдан олдинрок немис савдогар ва хунармандлари шаҳарда ўз ховли-жойларини қуришган. Риалто тошкўприги атрофида эса уларнинг ўз савдо расталари ҳамда устачилик дўконлари бўлган.

Венецияда доимо тинимсиз ҳаракат ҳукм сурарди, ҳар қуни бу ерга юзлаб-минглаб кишилар келиб-кетарди. Бандаргоҳларга дунёнинг турли бурчакларидан сузиб келган улкан кемалар лангар ташларди. Агар Европада турли-туман юқумли касалликлар учун кенг очиб қўйилган дарвоза мавжуд бўлган эса, у айнан Венеция эди, дейиш мумкин.

АСЛИЯТДАН КЎЧИРМА

Қир-чир ва ифлосликлардан тозаланмайдиган кашшоклар яшовчи даҳаларда каламушлар ҳақиқий қулфат манбаи бўлиб қолди. Рио-Мариндаги жуда зич қилиб қурилган уйларда қамбағал хунармандлар, қора ишчилар, балиқчилар ва нуфузи энг паст бўлган касб-қор эгалари—гўрқовлар, фаррошлар, фоҳишалар, қудук тозаловчилар, гадой ва ўғрилар истикомат қилишарди. Бу шўрпешоналар томигача қиркинга ботган қаталақдек хоналарда аранг қун қўришарди. Расвоёи жаҳон бўлиб кетган ховлиларнинг умумий манзараси бу ерда илдиз отган кашшоклик, қўшмачилик ва жинойатчиликни яққол

намоён этиб турарди. Зах босган хоналарга мутлако куёш нури тушмас, шу боис уларнинг деворлари могорлаб коп-кора доғлар хосил қилиб турарди. Бундай уйларнинг пиллапоялари шу даражада тор ва танг қурилган эдики, натижада ҳаётдан кўз юмган юкори қаватдаги кишини тўғридан-тўғри зинапоялар орқали эмас, балки замбилларга солган холда олиб тушишга тўғри келарди; Шунда ҳам бечора тобуткашлар марҳумни бамисоли бир коп каби елкасига ортмоқлаб олиб тушарди.

Оилалардаги яшаш шароити ҳам бағоят даражада паст эди. Хочналарда саноклигина жихозлар "бўларди, холос. Улар атиги ётоқ кровати, бир-иккита курси ва оддий сандикдан иборат бўлиб, ушбу матохлар қизил ёки яшил рангга бўяб қўйиларди. Негаки бу тусдаги бўёқлар энг арзон эди. Сандикларда қийим-кечаклар сақланган.

Венецияликлар Пасха байрамида (диний байрам) бир-бирларини ҳамиртуруш солиб пиширилган хушбўй ифорли нон билан сийлашган. Рождество тантаналарида эса улар ширинликлар, турли пиширик ва шарбатлар билан ўзаро меҳмондўстлик қилишни анъанага айлантириб олишган. 11 ноябр—Муқаддас Мартин кунинда барча венецияликлар қовурилган каштан ва беҳили пишириклар истеъмол қилишган.

Бу каби пиширикларни Венециядаги барча фуқаролар дастурхонида учратиш мумкин эди. Аммо ҳамиша эмас, балки юкорида санаб ўтилган санокли байрам кунларида, холос. Қўй, мол, парранда, балиқ ва ноёб ҳайвонлар гўштидан тайёрланувчи турли-туман тансиқ таомлар эса фақат бой хонадонлар дастурхонида учрарди. Рио-Мариннинг увадаси чиққан уйларида, ахлат босган ховлиларида яшовчи фуқаролар бундай таомлар ҳақида хатто орзу ҳам қилишмасди. Оддий халқнинг асосий озуқаси ун махсулотлари ва сарделка ҳамда скумбрия деб номланувчи балиқлар бўлган. Улар овқатни умумий сув идишдан олинган сув ва арзон гаров вино билан тановвул қилишган...

Кўплаб хунармандлар ўз уйларида ишлашарди. Уларнинг асбоб-ускуналари каталакдек хоналарда қалашиб ётарди. Хар бир ана шунақанги уйларда албатта, қаламушлар яшарди.

Аксарият қаламушлар савдо битимлари тузиладиган тижорат кемаларидан юқлар туширилиб, махсулотлар тахлаб қўйиладиган Риал-то кўприги атрофида ин курганди. Ушбу тошқўприкдан унча узок бўлмаган жойда галла омбори бўлиб, унда махсулотни тортиб оладиган умумий тарози ҳам бор эди. Савдо расталарида дон ва ун сотиларди. Шунингдек, бодапазлар май ҳам сотишар эди. Бозорларда гўшт ва балиқ махсулотларини кўриб, камбағалларнинг кўзи қувнарди. Бирок уларни сотиб олишга бечоралар сарик чақа ҳам топа олишмас-ди. Ҳамма жойда оломон изғирди. Минглаб фоҳишалар ўз уйи олдидаги тор қўчаларга чиқиб, интиклик билан миждоз қутарди Шовкин-суронли, бой ва хавф-хатардан холи бўлмаган бу шаҳар аҳолиси ўзига хос тарзда ҳаёт кечирарди.

Чоршанба кунлари Кампо-Сан-Полода бозорчиларди. Шанбада эса асосий савдо-сотик ишлари Сан-Марко майдонида давом этарди. Белгиланган бу кунларда пештахталар мева-чева, сабзавот ва турли-туман зираворлар, кўкатлар солинган саватларга тўлиб кетарди. Ҳамма жойда ҳозир нозир қаламушлар махсулотлар ичида бемалол ўз ишини қилиб юраверарди. Жони халқумига келган сотувчилар уларни хар хил таёқчалар, супургилар билан қувишдан безор бўлиб кетишарди.

Европадаги энг йирик кемасозлик нуктаси бўлган Арсенало худудининг каттагина қисмида ҳам худди Мурано оролидаги каби кемирувчи қаламушлар сайр қилиб юришарди. Муранода ойнасозлик қорхонаси бўлиб, унда Венециянинг оламга машҳур ойналари ишлаб чиқарилар эди. Усталар бу ерда нафис қадахлар, кубоклар, гулдонлар, кўзгу ва дераза ойналари ясашарди. Венеция шиша идишлари жуда юкори баҳоланарди.

Каламушлар хатто шу шишасозлар оролини ҳам тинч кўймади.

КЎЗГА КЎРИНМАС УРУШ

Одатдагидек, уй-жойсиз дайдилар биринчи бўлиб касалга чалинишди. Улар кўлтик остининг шишиб кетиши, йиринглаши, танахарорати кескин ошиши, бошнинг каттик оғриши ва бутун аъзои баданининг зиркирашидан шикоят кила бошлашди. Кейин эса уларнинг сонларида кора доғлар пайдо бўлаётгани кўзга ташланди. Венецияликлар бу мохов касаллиги аломатлари эканини аллақачон билишарди. Ана шундан кейин бутун Европа мамлакатлари бўлаб, мохов касаллигининг дастлабки эпидемиялари кенг тарқалди. Кора ажал кўланкаси вақти-вақти билан Европага кўп бор қайта-қайта таҳдид солиб турди. XIV асрда машъум офат шамоли минтака аҳолисининг учдан бир қисмини ҳаётдан олиб кетди. "Шунчалик кўп одамлар ўлдиди, уларни ҳеч ким, хатто энг катта мукофот эвазига ҳам кўмиб кўйишни истамасди,— деб ёзганди "Сиен хроникаси" муаллифи Анолоди Тур.—Мархумар жасадини итлар еб кетмаслиги учун уларнинг устига шунчаки тупрок сепиб кўйишарди, холос". Бандаргоҳ бекатлар шаҳарларга касаллик кириб келувчи дарвоза вазифасини ўтади. Дунё давлатлари билан мустаҳкам савдо алоқаларини ўрнатган Генуя ва Венеция шаҳарлари айниқса бу ўринда етакчилик қилди. Ушбу ердаги бандаргоҳлар орқали Европага нафакат мохов, балки бошқа кўплаб касаллик микроблари ҳам кириб борди.

Одатда, Сенат (шаҳар бошқармаси) қуйидаги мазмунда буйруқ чиқарарди. Мабодо венецияликлар бандаргоҳдан сохилга тушаётганлар орасида мохов касаллиги аломати бор бўлган кишиларни кўриб қолишса, дарҳол: "Бошқа вилоятлардан келган бирорта ҳам бемор Венеция теғрасига киритилмаслиги, ундайлар мажбуран галереяларга сургун қилиниши ва уларга тегишли ҳар қандай кемалар ёкиб юборилиши ҳақида маълум қилишсин!" 1423 йили Сенат илк бор моховларни даволовчи касалхона очди. Бу шифохона шаҳар жанубидаги оролчада эди. Бирок мазкур шифо масканида ҳеч қимми даволай олишмади. Негаки ушбу касалликни бартараф эта оладиган бирон бир дори-дармон воситасининг ўзи йўқ эди. Оролча мохов туфайли ҳаётдан кўз юмганлар қабрига тўлиб кетди.

Орадан бир неча йил ўтиб, Венеция Европада биринчи бўлиб карантин тартибини жорий этди. Бу янгилик ҳақиқий маънодаги инқилобий ёндошув эди.

1490 йили Сенат санитария идорасини ташкил этди. Бу идора таркибида нотариус, мирза, олти нафар ёрдамчига эга бўлган капитан, кема қаровчиси, тегишли қонун ва қарорларни эълон қилиб боровчи қотиб, мархумларни қабрга элтувчи уч нафар «юкчи» ва битта қоровул фаолият юрита бошлади. Санитария идораси ходимлари касаллик эпидемияси сабабли қийналиб, чекка-чекка вилоятлардан келган барча кишиларни текшириб чиқарди. Уларнинг рўйхатига ҳар қуни аниқлик киритиларди. Шу билан бирга, санитарлар томонидан бандаргоҳга келувчи ҳар қандай юк кемалари ҳам қатъий назоратга олинарди,

Шаҳарга бортида моховга қалинган беморлари бўлган кема ёки қайиқлар келса, улар бутун туриш-турмуши билан дарҳол тўғридан-тўғри моховлар даволанадиган маҳсус

шифохонага олиб кетиларди. Кўзга бироз соғломрок бўлиб кўринган беморлар эса, зудлик билан кип ялангоч килиб ечинтириллар ва сирка билан обдон ювинтирилиб, уларга янги либослар бериларди. Сўнг тоза ва озода бўлиб қолган беморни карантин учун қирқ кунга янги касалхонага жўнатишар эди. Карантин тартибини Сенатнинг талаби даражасида ҳаётга тадбиқ этиш жуда мушкул кечган. Очик бандаргоҳ шаҳарнинг дарвозаси бўлмаганки, уни шунчаки ёлиб қўйиш мумкин бўлсайди. Оддий қайикка ўтириб ҳам исталган томондан Венецияга кириб келса бўларди. Бу ерга ташриф буюрган киши халқасимон тор ва танг кўчаларда адашиб, турфа тилларда мулоқот қилувчи оломон орасига сингиб кетганини ўзи ҳам билмай қоларди. Шу сабабли ҳам Сенат рухонийларни санитария қоидаларига мунтазам амал қилишга чақирарди, Чунки улар тез-тез касалликдан вафот этган оилаларга чақирилиб турилар, дин ахкомлари марҳум учун дуолар тиловат қилишар эди. Агар таъзияхонага рухоний чақирилган бўлса, демак, санитария идораси ходимларидан марҳумнинг касаллик ҳолатини сираям яшириб бўлмасди. Бирок кўрилган буидай қатъий чора-тадбирларнинг ҳеч бири Венецияни бало-ю қазодек ёпирилиб қолган касаллик офати-дан асраб қолмади.

КУЛФАТ ЁЛГИЗ КЕЛМАЙДИ

1630 йили ушбу кулфат ўз тарихининг фожиали палласини бошдан кечириётган шаҳарни яна ўз домига олди. Венецияликлар урушда мағлубиятга учраб, ҳарбий қўшинларидан жудо бўлишди. 1630 йилнинг апрел ойида Венеция жангга 14000 аскар жўнатди. Сенат Мантуан герцоглигининг мероси масаласидаги можарога аралашини истаб, рим-герман императори ва унинг иттифокчиси—Венеция республикасининг анъанавий душмани бўлган Испанияга қарши курашга чиқди.

29 майда венецияликлар армияси Мантуан остонасига келди ва шу ерда улар бутунлай тор-мор этилди. Император Фердинанд аскарлари зум ўтмай, Венеция лашкарлари қаршилигига барҳам берди. Мантуан остонасидаги мағлубиятдан сўнг венецияликлар ўз қуролли қучларининг асосий қисмидан жудо бўлишди. Бу улар учун қутилмаган зарба эди. Бусиз ҳам венецияликлар кун сайин заифлашиб, жаҳон савдо марказида тутган ўзларининг мустаҳкам мавқеларидан мосуво бўлиб боришаётганди.

Асрлар оша Венеция савдогарлари Шарк мамлакатларига темир, ёғоч, ойна, жун, кemasозлик

ускуналари ва қуллар олиб бориб сотишарди. У ёқдан Европага эса тўқимачилик маҳсулотлари, ипак матолар ва фил суяги келтиришарди. Венеция шарк давлатларидан олиб келинадиган тўқимачилик ва ноёб экзотик моллар савдоси туфайли жуда бойиб кетганди.

Европада Венеция бойваччаларига тенг келадиган давлатмандлар йўқ эди ҳисоби. Уларнинг шаҳарлари минтақадаги энг асосий савдо бандаргоҳлари ҳисобланарди. Бирок XVI асрга келиб, қудратли тижорат салтанатининг мақоми ҳар жихатдан пасайиб кетди. Бу ҳолат секин-аста юз берди. Йилдан йилга Венециянинг ишлари орқага кетаверди. Бунинг қўпгина ўзига хос омиллари бор эди.

Венециянинг сиёсий жихатдан заифлашувиغا Усманийлар салтана-тининг уларга

ўтказган босими сабаб бўлди. Масаланинг техник жи-хатларини олиб қарайдиган бўлсак, унда Англия билан Голландиядаги кемасозлик саноатининг жадал тараққий этганини кўрамиз. Бу эса ўз навбатида Венеция инкирозининг техникавий сабабларидан бири ҳисобланади.

Венеция учун энг хавфли таҳдид солиб, унинг савдо марказидаги аҳамиятини йўққа чиқарган ваз карсонлардан яна бири, бу—XV аср охирига келиб, испан ва португал географик ўлкаларининг кашф этилгани бўлди.

Христофор Колумб томонидан янги китъанинг топилиши, Васкода Гама «ихтиро» қилган Хиндистон денгиз йўли айнан ушбу фикрлар исботидир.

Испан ва португал денгиз йўлларининг очилиши каби буюк янгиликлар оламга нисбатан бўлган қарашларни тубдан ўзгартириб юборди. Дунё худуди кенгайди, хали шу чоккача кўпчиликка қоронги бўлиб қолган минтақалар аён бўлди. Бундай улкан ўзгаришлар оламида Венеция энди марказий ўринларга эга бўлолмай қолди. У асосий йўллардан анча узокларда қолиб қетди. Венециянинг аҳоли ани шундай тубанликка юз тутган бир пайтда, унинг бошига яна қора ажал балоси соя қолди...

1630 йили Венецияда мохов эпидемияси бошланган кезде, аҳоли ушбу қулфатнинг барча асорат ва белгиларини яхши билишарди. Баданга ҳар хил тошмалар тошиши, кўлтикости ва бўғимларда қатта-қатта йиринг, ботик қаралар пайдо бўлиши ҳамда терининг ўз-ўзидан қоп-қора тус олиши, ириб қетиди, ушбу қасалликнинг дастлабки аломатлари саналарди.

Шу боис, шаҳар бошқармасининг масъул ходимлари соғлом кишини ваҳима ва қаросимага қолувчи «мохов» сўзини тилга олишдан иккиланиб, янаям аниқроқ айтадиган бўлсак, ирганиб қуришди. Улар мазкур «Қақирилмаган меҳмон» шаҳар учун қатта талоқатлар қелтиришини яхши билишарди. Барча транспорт йўллари ёпилиши, флотда қарантин эълон қилиниши ва таъминот қарҳол қўхтатилиши қарур бўлган.

Бундай қескин ҳолатда мохов эпидемияси шаҳар ҳаётининг асосини ташқил этувчи савдо-сотиқ қаролияти илдизига қолта қурмай қолмасди, албатта.

Мазкур вазиятда Сенатнинг шойилмай иш тутганидан ҳайратланмаса ҳам бўлади. Шаҳар оқсоқоллари эпидемия оловини ўз ишонч ва қучлари билан қартароқ этиш умидидан қараям воз қечишмади. Эпидемия қамраб олган худудлар теғрасига мохов қўланқаси қормаган қойлар қам бўлса-да, учраб турарди.

Сенат аъзолари мохов эпидемияси тарқалганини қарман тан олиши натиқасида нақарат Венеция савдо-сотиғи, қалқи мамлақатнинг бошқа барча ҳўжалиқ қаролиятлари ҳам издан қикишини, шунингдек, оломон орасида оммавий ваҳима қўтарилиб, аҳоли шаҳарни ташлаб қикиб қетиши мумқинлиғини тушунишарди.

ХУДО БИЛАН «ТУЗИЛГАН БИТИМ»

1630 йил 22 июнда Сенатнинг дек-рети (қарори) қикди. Унда илк қор мохов қасаллиғи билан боғлиқ воқеалар қарман тилга олиб ўтилди.

Шаҳар бўйлаб бир-биридан даҳшатли шов-шувлар қенг қулоч ёйди. Венецияни «Илохий иллат» қосди, дейишди. Аллақайси бойваччалар аллақачон мохов қрган шаҳарни тарқ

этиб, овлок жойларга яшириниб олди деган гаплар таркалди. Бу каби саросималардан кейин, ёзнинг ўрталарида 24000 венециялик шахардан бутунлай чикиб кетди.

22 июн декретида бирон-бир санитария тартиблари хусусида ҳеч қандай гап йўқ эди. Унда фақат мохов эпидемиясига қарши курашнинг диний воситалари тўғрисида сўз борарди, ҳолос. Сенатжон куйдириб, Тангри таоло билан ўзига ҳос «битим тузиш»га уринган эди. Агар шахарликлар гуноҳ ишлар қилишдан тийилишса, Худо уларни мохов касаллигидан ҳалос этармиш.

«Худо бизга бўлган нафратини ўзига ҳос усулда намойиш этаяпти, унга қилган даҳрийлигимиз учун у бизларни шундай жазолаяпти,— халқ бу фикрга ишонди—Шу билан бирга, Худо ҳаммамизни яхшиликка ундаб, ҳақ йўлга бошқармоқда».

Шахар ҳукумати бу касаллик ба-лоларини Худонинг маънавий қадриятлар борасидаги эслатмаси сифатида талқин этишди.

Мохов эпидемияси чуқур илдиз отиб бораётгани муносабати билан Венецияда маънавий ахлоқ полицияси ташкил этилди. Унинг зиммасига Худонинг иродасига қарши гуноҳлар содир этувчиларга қарши курашиш вазифаси юкланди. Булар замирида даҳрийлик, ахлоқсизлик, киморбозлик, майхўрлик, мечкайлик, исрофгарчилик иллатларига зарба бериш каби масалалар бор эди. Шунингдек, қимматбаҳо тақинчоқлар тақиш, шохона либослар қийиш ҳам улар томонидан таъқиқланди. Венециялик кўплаб зодагонлар ўз бойликларини кўз-кўз қилиш мақсадида қамбў матолардан тикилган қийим-кечаклар қийишгани учун ҳам ахлоқ полицияси шундай йўл тутишни лозим топганди.

Эпидемия бутун мамлакатни ёппа-сига қамраб олгунга қадар қўрилган бундай чора-тадбирлардан кейин шахарликлар Худонинг қаҳри сўнишига жуда-жуда ишониб юришганди. Бундан ташқари, шахарни ҳар хил қаланги-қасанги дайди ва гадоилардан тозалашга ҳам бел боғланди. Бу ўринда, биринчи галда Сан-Марко тумани назарда тутилди. Негаки ушбу туман марказида руҳоний—Муқаддас Роҳнинг ибодатхонаси ва унинг атро-фидаги бойваччалар хонадонлари олдидан жонсарақ моховларни дарддан ҳалос этишдек сохта ниятли кўплаб роҳиблар босиб кетганди.

Сенат бундай жойларда қашшоқ оломон тўпланиши мумкин эмас, деган қарорга келди. Бунақа

ҳолга асло йўл қўйиб бўлмади, чунки бу—улуғ динни ҳақоратлаш ва таҳқирлаш билан баробардир.

Шахар ҳокимияти қамбағаллар ҳақида қайғу-ришни зиммаларига олишди. Бу савоб иш эзгуликка хизмат қилиб, Худонинг нафратини сусайтиришга ёрдам беради, деб ўйлашарди улар.

Худога ҳуш ёқувчи хайрли ишлар ҳам ўз ўрнида фойдали, албатта. Етим-есирларни боқиш, уларга бошпана бериш—шахар ҳокимиятининг асосий бурч ва вазифаси-дир. Аммо қўлланган ушбу тадбирларнинг бирортаси ҳам эпидемия оқибатларига барҳам беришда қўл келмади. Кўплаб венецияликлар қун сайин ўзларида мохов касаллигининг тобора кўпроқ аломатларини пайқай бошлашди.

Танадаги лимфатик тугунлар ша-моллаши ва бадан хароратининг кескин кўтарилиб кетиши мазкур ҳасталиқнинг илк белгиларидан ҳисобланарди. Ўзига тўқ оилалар уйларига табиб қақриб, таналарига қон қўйиришарди. Бу ўша пайтдаги оддий тиббиёт муолажасиди. Организмга қон қуйдириш, бадандаги қучли харорат ва намликка барҳам беради. Шунингдек, юқумлилик ҳавфини қамайтиради, деб ўйлашган...

Сентябр ойида санитария идораси ходимлари моховга қалинган беморлар ҳақида ҳисобот тайёрлади. 1630 йилнинг июн, август ва сентябр ойларида улар мохов

касаллигидан вафот этган 1216 нафар бемор номини кайд этишди.

Расмий хужжатларда таъкидланишича, ўша пайтлари Испания, Германия, Полша ва Ўрта ер денгизининг шаркий минтакаларидан Венецияга 5000 нафар хорижликлар ташриф буюрган. 1516 йилда қабул қилинган декретга мувофиқ, уларнинг бари мўъжаз туманлардан бирида яшаган.

ЯХУДИЙЛАР МАСАЛАСИ

Моховдан ўлганлар орасида 13 нафар яхудий ҳам бор эди. Шу сабаб Сенат куйидаги мазмунда қарор қабул қилди: «Яхудийлар Сан-Жироламо ёнидаги Гетто мавзесида қурилган умумий бинода яшаши керак. Улар тун бўйи тентираб юрмасликлари учун Гетто Векконинг барча томонида кўприк қурилган, бошқа бир тарафда эса дарвоза ўрнатиш назарда тутилган. Эрталаб Марангол кўнгироги чалиниши билан дарвоза очилиши ва ярим тунда ёпилиши лозим. Бу ишни амалга ошириш учун яхудийлар христиан динига мансуб тўрт нафар қоровул ёллаши ва уларга Сенат хайъати белгилаган миқдорда меҳнат ҳақи тўлаши даркор».

Бу жой ҳамма томондан канал ва деворлар билан ўраб ташланган эди. «Гетто» иборасининг ўзи ҳам эҳтимол, айнан шу мавзенинг тузилиш маъно-мазмунидан келиб чиққандир. Чунки бу ҳудудда анъанавий металл қуювчиларнинг устахоналари жойлашганди.

Кечаси Геттодан ташқарида қўлга тушган ҳар бир яхудийга пул ҳисобида жарима солинарди. Шаҳарда иккинчи маротаба қўлган олинган яхудийни эса икки ойлик камок жазоси кутарди.

Шаҳар ҳукумати фақат яхудий шифокорларнигина мазкур чоралардан истисно этдилар. Негаки уларнинг аксарияти шаҳарликлар орасида юксак ҳурмат-эътибор қозониб улгурганди. Умуман олганда, христианларнинг иудий мазҳабидаги врачлар ёрдамида даволаниши таъқиқланган эди. Аммо фаровон яшайдиган венецияликлар бу таъқиққа парво қилишмасди. Улар учун яхши ва малакали шифокор бўлса бас эди.

Яхудийлар мавзесида аҳоли жуда зич яшарди. Ер танқислиги учун Геттонинг кичкинагина майдончаси атрофида баланд-баланд иморатлар қурилди. Бу уйларнинг кўпчилиги ўн қаватли эди. Венециянинг бошқа туманларида бунга ўхшаш осмонўпар бинолар барпо этилмаган. Геттодаги уйларнинг шифтлари жуда паст бўлиб, улар тежам-қорлик мақсадида шундай қилинганди. Ушбу иншоотларнинг пастки қаватларида савдо-сотик дўконлари, ошхоналар, нонвойхоналар, этиқдўзлик устахоналари, ноширлик идоралари, молия-судхўрлик бўлимлари жойлашганди.

Геттонинг ҳали бир гектар майдонида 1000 дан ортиқ киши зич бўлиб яшаган. Бу эса Венециянинг бошқа туманларидаги ўртача аҳоли зичлигига нисбатан тўрт баробар кўп эди. Яхудийларнинг бунчалик тигиз бўлиб яшашларига қарамай, 1630 йилнинг сентябр ойи охиригача Геттода атиги 13 нафар кишининг моховдан ўлгани хайрон қоларли ҳолдир.

Октябр ойида мохов билан касалланганлар сони бирдан ошиб кетган ва ойнанинг охирига бориб, уларнинг микдори 2121 нафарга етган.

Бозорларда нон, гўшт, ёғ, балик, вино ва шам каби махсулотларнинг нархнавоси кескин даражада кўтарилган. Кўплаб венецияликлар озик-овкат молларини гамлашга киришиб кетади. Улар ўз уйларига камалиболиб, эпидемиянинг яхши-лик билан якун топишини кутиб ўтиришни исташади.

Ибодатхоналар ибодат килувчиларга тўлиб кетган. Рухонийлар тиним билмай уларга хизмат кўрсатишган. Одамлар моховдан халос этувчи дуолар ўқийдиган рухоний— Мукаддас Рохнинг атрофидан нари кетмай колишди. Уни кўпинча овкати ит олиб келиб берувчи касал киёфасида тасаввур этишарди. Сан-Рокко ибодатхонаси теварагида ҳам динга ишонувчилар сафи турнакатор бўлиб тизилиб кетарди. Венецияликлар Худо уларнинг гунохларини кечиришлари учун ўртада воситачи бўлишини сўраб, рухонийларга дуо-ю илтижолар килишарди.

Халк хар хил товламачилар дўко-ни олдидан нари кетмай колди. Сехр-жоду гиёхлари, мўъжизавий сув кўшилган дорилар ва афсунгар-лик туморларига нисбатан бўлган талаб ҳамда эҳтиёж мисли кўрил-маган даражада ортиб кетди.

Шифокорлар ҳам зўр бериб, касалларни ва соглом кишиларни хасталик юкишидан асраб колувчи кукун дорилар савдосига киришиб кетди лар. «Малхам дори»лар меъёри кат та ёшдагилар учун (тахминан, мо-ховлар касалхонасидаги беморга бериладиган микдорга якин эди) 12 солди (пул бирлиги) турарди. Ўсмирларга белгилангани—8, бола-ларники—6 солдидан сотилган.

«Кимга тўй, кимга аза» деганлари шу бўлса керак-да. Йўк, бундан ҳам аниқроқ килиб айтадиган бўлсак, ўша замон шифокорларининг мақсад-муддаосини «Эчкига жон, кас-соссобга мой кайгуси» кабилида тушунсак, айна хақиқатни айтган бўламиз. Чунки ўз халқининг бошига тушган ўлим кулфати ортидан бойлик тўплашга уринган кимсаларга бундан бошқа яна қандай баҳо бериш мумкин?

[Рус тилидан Рахмон КОДИР таржимаси](#)